

Leif Johansen, Samfunnsøkonomisk lønnsomhet

Tanum-Norli 1977, 60 s.

För en tid sedan upprättades Industriøkonomisk institutt, IØI, i Bergen från början tänkt som en motsvarighet till IUI i Sverige. Den första rapporten från IØI bär titeln: Samfunnsøkonomisk lønnsomhet med undertiteln: En drøfting av begrepets bakgrunn og innhold, och är skriven av professor Leif Johansen i Oslo. Skriften rekommenderas varmt för läsning, speciellt i Industridepartementet, men även som kurslitteratur för studenter i lågstadieundervisningen i nationalekonomi vid våra universitet. Den är mycket välskriven och pedagogisk, saknar helt formler, och torde kunna läsas av personer utan förkunskaper i nationalekonomi.

Skriften koncentrerar sig på en diskussion av själva begreppet samhällsekonomisk lönsamhet; däremot inget om den bakomliggande teorin eller hur explicita kalkyler skall utföras. Den ersätter därför inte läroböcker som Bohm: "Samhällsekonomisk effektivitet" eller Mattson: "Samhällsekonomiska kalkyler", utan utgör i stället ett utmärkt komplement till dessa.

Att döma av den aktuella debatten i näringspolitiska och arbetsmarknadspolitiska frågor är behovet av en sanering på begreppsområdet stort. Stålverk 80, om än aldrig så företagsekonomiskt olönsamt, framställdes av förespråkarna som

samhällsekoniskt lönsamt och när ett företag står inför risken av nedläggning hävdas det ofta från facket att så inskränkt företagsekoniskt kan man bara inte se på ett företags fortbestånd. Här måste vi tänka samhällsekoniskt och då kan det ju inte vara lönsamt att lägga ned driften. Man får en känsla av att i stort sett varje aktivitet kan fås samhällsekoniskt lönsam med val av lämpliga argument, oavsett dess företagsekoniska värde.

Begreppet företagsekonisk lönsamhet får emellertid utgöra den fasta punkt utifrån vilken Leif Johansen diskuterar begreppet samhällsekonisk lönsamhet. Stor vikt läggs vid en diskussion av möjliga avvikelser mellan de två begreppen. Något av det mest intressanta med begreppet samhällsekonisk lönsamhet kommer just fram vid en sådan jämförelse.

Nu är emellertid inte samhällsekonisk lönsamhet utan vidare något helt annat än företagsekonisk lönsamhet. Ett huvudresultat i ekonomisk teori är just att under vissa förutsättningar om prisers och marknadens sätt att fungera så sammanfaller de båda begreppen.

Prisernas och marknadernas funktions-sätt är alltså av central betydelse för frågan om det kommer att uppstå avvikelser mellan samhällsekoniska och företagsekoniska lönsamhetsmått, eftersom företagsekoniska kalkyler är baserade på marknadsbestämda priser medan dessa priser inte har någon obetingad relevans i en samhällsekonisk kalkyl. Tvärtom måste vi i en samhällsekonisk kalkyl på varje punkt ställa oss frågan om de rådande priser som vi observerar reflekterar resursers och produkters värde på ett tillfredsställande sätt från samhällsekonisk synvinkel eller om det finns skäl att använda andra värderingskoefficienter i en samhällsekonisk kalkyl.

Ett exempel kan vara arbetskraften i ett område med permanent arbetslöshet. Det pris det här gäller är arbetslönen. Under full sysselsättning reflekterar arbetslönen den samhällsekoniska kostnad det innebär att ta i anspråk arbets-

kraft för alternativ användning, medan i en situation med arbetslöshet, arbetslönen inte reflekterar den samhällsekoniska kostnaden. Ett skuggpris på arbetskraft som är lägre än marknadslönen bör då användas i den samhällsekoniska kalkylen.

Det normala är givetvis att utnyttjande av arbetskraft för ett visst syfte innebär att man drar bort resurser från annan verksamhet och att kostnaderna för arbetskraften också skall räknas som kostnader i en samhällsekonisk kalkyl. Att det skapas arbetsplatser är alltså i normalfallet inget som skall tilläggas extra värde i en samhällsekonisk kalkyl jämfört med en företagsekonisk. Detsamma gäller givetvis ett projekts valutaskapande effekter, något som t ex fördes fram som ett positivt drag vid Stålverk 80-projektet.

Endast om landet fasthåller vid en orealistisk valutakurs som inte skapar jämvikt i förhållandena med omvärlden kan det vara riktigt att ta hänsyn till ett projekts valutaskapande eller valutabesparande effekter.

Ett intressant problem är hur omfattande en samhällsekonisk kalkyl bör vara, om överhuvudtaget alla aspekter på och effekter av ett projekt skall inkluderas i kalkylen. Leif Johansen varnar här för att gå för långt. Begreppet riskerar då att urvattnas och förlora sitt värde.

Effekterna på inkomstfördelningen kan vara en viktig aspekt vid ett projekt. Leif Johansen argumenterar för att dessa inte skall inkluderas i den samhällsekoniska kalkylen. Man får en klarare och nyttigare begreppsbildning genom att låta lönsamhetsaspekterna referera sig till framkomsten av produktionsresultatet, medan avvägningen mellan produktionsresultat och inkomstfördelning får framträda explicit som ett politiskt problem. Man kan då i vissa fall avstå från största möjliga lönsamhet med hänsyn till fördelningspolitiska målsättningar.

Innebär då ett ökat hänsynstagande från företagets sida till samhällsekoniska aspekter en ökad belastning på produktionssektorerna allt i allt? Några företags lönsamhet kommer naturligtvis

att reduceras, andras att öka. Totalt sett finns det inget som talar för att företagsvinsterna skulle reduceras. Snarare tvärtom, att föra in de samhällsekonomiska aspekterna skall ju bidra till ett bättre samlat produktionsresultat än om företagsekonomiska lönsamhetskriterier okorrigerade hade fått råda genom hela systemet.

Det finns många sätt att förmå företagen att ta hänsyn till samhällsekonomiska aspekter, genom subventioner och avgifter, regler och riktlinjer av olika slag, men också genom uppmaningar från myndigheternas sida à la Aslingdoktrinen. Leif Johansen har liten tro på den senare me-

toden. Den skapar oklara ansvarsförhållanden, något som är speciellt betänkligt i fall, där samhällsekonomiska lönsamhetsmått bygger på starkt subjektiva värderingselement. Beslut i sådana frågor bör överlåtas till myndigheterna. I andra fall där samhällsekonomiska hänsyn uttrycker mer objektiva förhållanden är betänkligheterna inte så starka, men också i sådana fall är oftast informationsunderlaget för det enskilda företaget för dåligt för att de samhällsekonomiska aspekterna skall kunna beaktas på ett kvantitativt riktigt sätt.

Docent *Lennart Hjalmarsson*
Göteborgs universitet